

Василь Щурат

ЯК ПІЗНАЛИ Д. БОРТНЯНСЬКОГО В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ?

Коли московським Синодом у 1815 р., а царським указом в 1816 поручувалося цілій православній Росії виконувати в церквах композиції Бортнянського, то се був знак, що слава його досягла свого zenіта. Мусіло воно мати свій відгомін і поза межами Росії, передовсім там, де могутність єї найбільше виступала на яву – в місті історичного з'їзду європейських монархів, в тому Відні, над котрим слава великого композитора луною пронеслась уже тоді, коли він після зібрання лаврів з Італії вертав 1779 р. до Петербурга. Дорога вела на Відень, а в Відні російським послом від 1762 р. був великий любитель музики князь Дмитро Голіцин, котрий разом з графом Андрієм Розумовським, сином останнього гетьмана України, схилив Моцарта до прийняття служби в капелі графа Патьомкіна на Україні, чому на перепоні станула тільки смерть композитора. Голіцин мусів звернути увагу на Бортнянського хоч би й по тій зрозумілій причині, що Бортнянський був любимцем царського двору в Петербурзі, а все, що там було признане, знаходило признання і в кругах закордонних російських посольств.

По смерті кн. Голіцина, в 1793 р. становище російського посла в Відні заняв гр. Андрій Розумовський. Як першорядний вельможа, йдучи слідами свого батька Кирила, що приятелював з французьким філософом Руссо й наділенням великого мастку зваблював його до переїзду на Україну, гр. Андрій Розумовський окружав себе цвітом духової аристократії. З музикального світа Моцарт, Гайдн і Бетовен

були його друзями й користувалися його матеріальною підтримкою. Бетовен свою *Pastoral Symphonie* так і присвятив меценатам гр. Андрієви Розумовському й шуринови його кн. Ліхновському, спонуканий до того тільки почуваннями вдячної приязні, бо сервілістичному лизунству противна була його вдача. Дуже можливе, що якраз зацікавлення творами Бортнянського зі сторони названих геніїв музикальної творчості було немаловажним чинником у популяризуванні тих творів. Їх виконував хор гр. Розумовського в каплиці російського посольства.

В 1809 р. по причині замкнення каплиці російського посольства, хор гр. Розумовського звернувся до греко-католицького парохіяльного уряду при церкві св. Варвари з проською, щоб йому дозволив відспівати Службу Божу в своїй церкві. Згодився на те тодішній парох о. Іван Ольшавський радо – раз тому, щоб таким робом усім показати, що греко-католики зовсім не відносяться з ненавистю до православних та що в одних і других нема ніякої різниці обрядів, а друге тому, що в тодішній війні з Наполеоном Росія була союзницею Австрії. Так і відспівав хор російського посольства, зложений з 8 співаків, Службу Божу Бортнянського в церкві св. Варвари. «Ніжність співу – пише о. Ольшавський в своїй парохіяльній хроніці – звабила до церкви дуже багато людей».

Чи виступ хору російського посольства в церкві св. Варвари 1809 р. мав би бути єдиним? Замкнення каплиці російського посольства, часте посіщення церкви св. Варвари членами віденської цісарської родини й володарями чужих держав, особливо в добі віденського конгресу, висвячування владик у тій церкві, ентузіастичне захоплення правленими в ній богослуженнями в таких добродіїв єї, як гр. Куденгове (1813 р.), або еспанський інфант, архикнязь Карл Людвік (1829 р.) – все те факти, які кажуть догадуватися, що парохі при церкві св. Варвари дбали про величавість богослужень, якої ніщо не могло підносити так сильно, як виконання композицій голосного музика Бортнянського. На скільки ж виконавці їх, співаки з хору російського посольства – так сказати б – вдомашнилися в хаті пароха при церкві св. Варвари, можна виміркувати з записки в віденському дневнику о. Івана Снігурського, сотрудника парохії при церкві св. Варвари. «В день Успення – читається там під днем 27 серпня 1809 р. – о. Ольшавський дав науку питомцям у своїй хаті в прияві п. Хидришка, російських співаків і мойї». Наставлень питомцям не давалось би в прияві російських співаків, коли б їх не уважалось своїми людьми.

Процвітав культ Бортнянського в церкві св. Варвари завдяки музикальним уподобанням парохів – о. Ольшавського і його наслідника о. Снігурського. З Відня в рідні сторони перещіплювали його вихованці конвікту при церкві св. Варвари, хоч може й не єдині вони, коли і в Тернопільському краю, що в наполеонській добі оставався під владою Росії, доводилося нашому населенню пізнати здебільша твори великого композитора. Та коли в Відні після переходу о. Снігурського на становище єпископа в Перемишль культ Бортнянського занепав, поза Віднем трудно було йому належним способом проявитися без вищої церковної ініціативи. Міг її дати не хто інший, тільки перемиський єпископ Снігурський.

У здійсненні мрії єп. Снігурського про введення творів Бортнянського в перемиську катедру став помічний його капелян, відомий український граматик, о. Йосиф Левицький. Оба вони – і єпископ і його капелян, также віденський конвіктист –

даремне виглядали обнови співу з митрополичого Львова, де й робилися відповідні заходи. Митрополит Михайло Левицький ще на перемиській єпископії окремими обіжниками 1816 р. завзивав навіть сільських парохів до плекання хорального співу й мав хіба той успіх, що болоховецький парох о. Микола Щавинський в часі канонічної візитації в Стебнику 9 мая того ж року привитав його з своїм хором власною “арією” – кантатою, якої віршований текст своїм язичієм ні трохи не відбігав від мелодії Ірмолая. Інакше й не могло бути, коли і в перемиській кафедрі панував “київський напів” (самолівка) і був плеканий в заснованому еп. Снігурським 1818 р. дяківському Інституті¹ під опікою “реєнта” Якова Нероновича (1825–1828). Не могучи сподобатися в Перемишлі, такий спів не припадав до смаку й у Львові. Щоб його як-небудь зреформуванати, митрополит Левицький склонний був уже згодитися на співання літургійних композицій кафедрального капелъмайстра Роллечка, творених при особливій заохоті великого любителя співу, університетського професора д-ра Миколи Нападівевича.

Та коли відспівані 1826 р. в кафедрі св. Юра в часі архієрейської Служби Божої (правленої еп. Снігурським) композиції Роллечка видались слухачам чужі й неприродні, дарма, що хорови на 4 голоси помагав оркестр з голосною співачкою Бароні, тоді згаданий др. Нападівевич, не жалуючи гроша, роздобув твори Бортнянського й передав їх 1828 р. захопленому ними о. Йосифу Левицькому.

Завдяки докторови Нападівевичеви й о. Йосифу Левицькому Перемишль перший мав почути нові мелодії церковного співу. Йшло до того не без труду. Бо хоч еп. Снігурський спомагав, як міг, заходи свого капеляна, диригент хору Вінкентій Курянський – vulgo “горлач” – не знав генерал-баса. За порадою перемиського старости Вінклера єпископ у цвітні 1829 р. спровадив з Берна учителя співу й композитора Алойзія Нанке, а трохи згодом (1830) баса – також з Берна – Вінкентія Серсаві.

У хорі, що його зорганізував Нанке, виступили в більшості гімназисти й питомці: в сопрані Христом Сінкевич і Владислав Вербицький, в альті Матій Пінковський і Михайло Вербицький, в тенорі Чижевич, Спіридон Алексевич і Антін Гелитович. При більших торжествах помагали співати учениці Нанке – панна Вінклер (дочка старости) і панна Шенк (дочка команданта перемиської військової залози). Час процвітання перемиського хору припадає на роки 1830–1831. В тих роках найбільший подив будили в Перемишлі твори Бортнянського. Про мистецьке виконання музикальних творів у перемиській кафедрі появилась навіть в 1831 р. стаття проф. Кшіжа в німецькїм часописі Плецца – повна найвищого признання. В споминах із того часу, списаних о. Юстином Желехівським, читається, що тоді «поміщики поляки з околиці Перемишля колясками заїздили перед нашу церкву, щоб у ній почути перший гармонійний спів під диригентурою А. Нанке й любуватися музикально-вокальними творами славного Бортнянського, а при тім почути голоси знаменитого баса Вінкентія Серсаві і дискантів Івана Хриостома Сінкевича і Владислава Вербицького».

Могутній вплив Бортнянського проявився не лиш у тім, що перемиська кафедра в кожду неділю і свято була битьком набита вірними, яких ранше годі було

¹ Насправді Дяко-вчительський інститут заснував еп. М. Левицький.

звабити туди навіть органами, але й у піднесенні музикальної культури поза церквою. Кождий катедральний хорист учився грати на якомсь інструменті, беручи лекції в чехів з військової капелі. Сам еп. Снігурський запалився для творів Бортнянського так сильно, що велів навіть своїй палатній прислузі вчитися нових співів, щоб лиш підчас своїх канонічних візитацій по селах не чути попсованого “київського напіву”. З круга тої єпископської прислуги виходили згодом і ті дяки, що перші стрібували насаджувати культ Бортнянського в глухих закутинах перемиської єпархії подібно, як співакам катедрального хору судилося перенести його в інші єпархії. Все то було плодом успішної праці Нанке, за яку й еп. Снігурський вже 1 грудня 1830 р. офіційно висловив йому повне признання й заіменував провізоричного учителя співу директором катедрального хору з річною платою в висоті 400 з[лотих] р[инських] а[встрійської] в[алюти] й приреченням емеритури, жадаючи, щоб він за те вчив співу лиш 6 годин в тижни членів катедрального хору й вихованців дяківського Інститута. При тім клав вагу на вибір таких музикальних творів, які строго відповідали б характерові греко-католицького співу, де мелодія повинна вповні погоджуватися з високим змістом слова. Такими творами – по розумінні єпископа – були очевидно твори Бортнянського.

Ставши завдяки свому хорови в музикальнім світі знаменитістю, Нанке в короткім часі здобув так багато приватних учеників, що первісні свої обов’язки почав занедбувати. Прийшло аж до того, що восени 1833 р. треба було його усунути. Серсаві, а пізнійше Седляк, що мали його заступити, не доросли до тої задачі. Виконання творів Бортнянського в Перемишлі почало недомагати від хвилі, як перестав дбати про нього Нанке.

У Львові введення церковного співу по нотах Бортнянського не пішло так гладко, як в Перемишлі. Одною з важніших перепон була привичка неправного в голоснім читанні духовенства читати Службу Божу тихо, відки впливала й неохота до співаної Служби Божої, тим самим і до співу з нот Бортнянського, до співу – мовляли – “німецького”. Одначе вплив Перемишля був за сильний, щоб можна було йому довше опертися. По переказові, що його записав о. Іван Хризостом Сінкевич, першим, що у львівській духовній семінарії виучив питомців співати на 4 голоси Бортнянського *Тебе Бога хвалим* був пізнійший перемиський архіпресвітер Григорій Шашкевич. Мало се бути в 1831 р., що видається мені не дуже правдоподібно тому, що Г. Шашкевич виординований 1831 р. зараз пішов зі Львова адмініструвати Чернелицею на Городенщині. Хиба, що було воно роком ранше. Та вже зовсім певний є інший факт, а саме, що в 1831 р. весною львівський Ставропігійський Інститут замовляє собі в Перемишлі відпис творів Бортнянського й одержує їх від о. Й. Левицького в трех посилках за оплатою 32 з. р. а. в. Зладив відпис на поручення о. Левицького Серсаві. Навчав співати по тим нотах у ритуальній школі Інститута абсолювент перемиської гімназії Яків Неронович під наглядом учителя музики Мюллера. Заки одначе інститутський хор встиг чогось навчитися, заки взагалі у Львові спів витворитися постійний культ Бортнянського, випередили його Чернівці.

В Чернівцях 1833 р. восени з’явився член перемиського хору Іван Хризостом Сінкевич. Видячи щонеділі порожню уніяцьку церкву, згуртував наборзі кількох

аматорів-співаків і відспівав з ними дещо з Бортнянського. Вмить церква почала наповнюватися. Першими, що звернули увагу на незвичайний спів, були професор філософії Барановський і професори гімназії: чех катехит Амтман і німець Гляц. Проф. Барановський в церкві приступив до Сінкевича зі словами захвату: «Ви співаєте концертно; де Ви того навчилися?» Виявилось при тім, що в проф. Барановського була вже від року в нотах Літургія Бортнянського, котрої відпис він доручив зладити для себе в Ставропігійському Інституті, звернувшись до члена старшини Сосновського письмом з 19 січня 1832 р. З тих нот Сінкевич зі своїми співаками відспівав цілу Літургію вперше на похороні о. Лаврецького в падолисті 1833 р. Між співаками крім самого Сінкевича визначалися: сопран Антін Кохановський (пізнійший бурмістр Черновець), альт Стебельський, баритон Дмитро Янович (пізнійший парох Болшева), бас Фелікс Шумлянський (пізнійший учитель музики в латинській духовній семінарії у Львові, знаний з концертних виступів в Англії).

Тимчасом уже й у Львові знайшлося більше число членів перемиського хору між питомцями греко-католицької духовної семінарії: Теофіль Кордасевич, Антін Гелитович, Спиридон Алексевич, Іван Гумецький, Климент Подляшецький і ін. Вони позаходились, щоб використати нагоду – офіційні поминки устроювані до смерті цісаря Франца I весною 1835 р. Хором, зложеним із 8 осіб відспівали заупокійну архиерейську Службу Божу в латинській катедрі і збудили в місті ентузіазм для творів Бортнянського. Та ж сама нагода послужила й у Відні до оновлення культу Бортнянського. І там заупокійну Службу Божу, правлену обома галицькими владиками – в церкві св. Варвари, прикрашено виконанням творів Бортнянського, що їх співав імпровізований хор під диригентурою музика Долежала. Ноти привезені зі Львова до Відня о. Йосифом Левицьким там і лишено. Дальшим плеканням співу по тим нотах зайнявся новопоставлений парох при церкві св. Варвари о. Петро Паславський² З його письм, писаних до еп. Снігурського (3 січня 1836 і 25 грудня 1838) довідуємося, що заохочений єпископом він зараз таки восени 1835 р. платить віденському учителеві музики Августові Свободі по 24 кр. а. в. за 40 лекцій даних дякови Теодорови Ковальчикови, а по 1½ цванцигера (30 кр. а. в.) від години за навчання співаків-конквітистів: Івана Бірецького, Василя Гапановича і Петра Мохнацького з перемиської єпархії і Гавриїла Сероїчковського – з львівської; Юрія Солтеца – з пряшівської. Пізніше (в 1838–1839 рр.) вчив конквітистів співати Карл Дістлер, побираючи (від питомця Борівця) по 1 зр. а. в. за годину.

Здавалось би, що після такого переломання труднощів у спробах поставити твердо культ музики Бортнянського в церквах Західної України його ніщо уже не зрушить. На ділі одначе було воно не так, особливо у Львові. Опозиція проти Бортнянського виходила головно з кругів начальства в греко-католицькій духовній семінарії. Там заборонювано формально питомцям співати по нотах Бортнянського в церкві. В 1836 р. дозволено їм при Божім гробі співати по нотах Гайдна. Частійше стрібовано співати Бортнянського щойно в 1837 р. Але за відспівання псалма *Веля слава Єго* ректор о. Телиховський загрозив співакам ексклюзією; таксамо й о. Венедикт Левицький, що передовсім не сподобав собі псалма *I*

² В. Щурат помилково написав Гавр[иїл] Паславський.

услішан сотворите глас хвали Єго добачуючи в ньому щось із театру. Треба було аж впливу вищих авторитетів, щоб неохоту ректорату до Бортнянського усунути.

В 1838 р. відбулась у святоюрській катедрі консекрація мукачівського єпископа Поповича. Знаний нам уже Сінкевич, тоді вже питомець, вивчив товаришів співати Бортнянського *Тебе Бога хвалим* і інше. «Ми співали – каже він у споминах – величаво, але ледви, чи тим рішили б долю нотного співу в семінарії, як би не (латинський примас) Піштек При параднім обіді у митрополита не було про ніщо інше розмови, тільки про спів. Піштек, родом чех, а при тім любитель співу й сам музикальний, не міг надивуватись, відки тут, у *Bärenland*-і³, уміють українці так гарно співати й то такі грандіозні концерти, як твори Бортнянського. Ваші співаки – казав до наших владик – могли б і в Празі продукуватись і самі чехи дивувались би бездоганному виконанню і чудовим голосам. А треба зауважити, що в часі Служби Божої ми співали головню твори Бортнянського, між іншим знамениту композицію *О тобі радується і Отче наш*. Хвалили і дивувалися. Хвалили й дивувалися нашому співови і новий єпископ Попович і письменник Духнович. Хто одначе рішив тоді за обідом долю нотного співу, то архієпископ Піштек». Рішив – скажемо від себе, аж чужинець, подібно як в Перемишлі не було б обійшлося без впливів старости Вінклера і команданта залоги Шенка, в Чернівцях – без катехита Амтмана і проф. Гляца. Під вагою авторитетної opinii примаса Піштека подався ректор о. Яхимович. За порадою єп. Снігурського наймив для своїх співаків учителя музики Марка, котрий остаточно усунув з семінарії ірмолойний спів, завдавши собі більше праці, ніж се могли вчинити аматори-учителі (раньше Юзичинський і потім Михайло Вербицький). Марек розпочав в семінарії науку співу 1цвітня 1818 р. і взяв за неї в тім році 100 зр. а. в. – як се знаємо з переписки ректора о. Яхимовича з єп. Снігурським, котрий покривав кошти науки.

В Ставропігійськiм Інституті Якову Нероновичеві (навіть при допомозі музиків Клюгера, Казателя, Герольда) якось не йшло з наукою співу. Після його уступлення обняв там науку співу Михайло Вербицький, але аж під кінець 1842 р. провізорично, хоч зголошувався вже в 1837 р. В письмі до старшини Ставропігійського Інститута він покликувався на свою практику в перемиськiм хорі і в львівській духовній семінарії (1841 р.), виказувався порученням зі сторони директора домініканського хору Ст. Сервачинського і вказував на те, що його ученики-питомці львівської семінарії – можуть уже «*bez trwogi wystąpić ze śpiewem ku osądzeniu każdego znawcy muzyki*». Видержавши після трьох місяців жадану від нього пробу з своїм хором (7 лютого 1843), він зажадав 21 жовтня 1843 р. плати в висоті 200 зл. а. в., бо до того часу брав по 1½ цванцигера від години за науку. До згоди не пришло й Вербицький уступив з Інститута.

Побіч греко-католицької духовної семінарії й Ставропігійського Інститута плеканий був нотний спів якийсь час і при церкві св. Миколая. Знаний з оповідання Василя Ільницького («Свати») о. М. Геровський зваблював туди обіцянками матеріальної й моральної піддержки всяку бідноту з гімназії й семінарії і вже в

³ Країні ведмедів (нім.).

осени 1838 р. протегував своїх “дяків” (питомців Григорі Писарчука й Теодора Стахова) перед еп. Снігурським.

В Галичині, значиться, круг культу Бортнянського розширювався; на угорську Русь, до Ужгорода, занесено культ Бортнянського з того гнізда, де він вперше в Галичині проявився – з Перемишля. Заніс його туди Кость Білорусин, бас перемиського хору, в 1837 р.

Львів, 1 падолиста 1925.

Джерела й література предмету

1. *Protocollum officiorum quoad ecclesiam ad S. Barbaram* (Ms.) і акти регістратури парохії при церкві св. Варвари в Відні; акти регістратури греко-католицької єпископської консисторії в Перемишлі; акти регістратури Ставропігійського Інститута у Львові. Не маючи спромоги тепер на ново переглянути їх, я обмежився лиш на використання своїх давніших виписок із них.
2. Микола Шавинський. *Арія на привітання архъєпископа... пѣваема дня 9 мая 1816 року* (рукопис в моім посіданні знайдений між паперами о. Мих. Ладижинського в Березці).
3. Голось із архієпархіяльного низшого клира («Слово», Львів 1870, ч. 32).
4. Іван Хризостом Сінкевич. *Начало нотного пѣнія въ Галицкой Руси*. Воспоминанія старого священника. («Бесѣда», Львів 1888).
5. П. Бажанській. *Історія руского церковного пѣнія*. Львів 1890.
6. П. Полянській. *Церковъ и приходъ св. Варвары въ Вѣдни*. Львів 1891.
7. *Мученики за 3 мая. Воспоминаніе ізъ недавной старини* («Гал. Русь», Львів 1891, ч. 15).
8. Юстин Желеховській. *Іоаннь Снѣгурскій*. Львів 1894 (в «Додатку»: Йосиф Левицкій. *Історія введенія музикального пѣнія въ Перемишль*).
9. М-въ: *Іоаннь Снѣгурскій* («Галичанинъ», Львів 1897, ч. 217 і дальші).
10. Юстин Желеховській. *Автобіографія*. «Вѣстник Народного Дома», Львів 1909–1910.
11. Юстин Желеховській. *Ізъ рукописнаго наслѣдія...* «Вѣстник Народного Дома», Львів 1912.
12. [С. v. Rasumovsky]. *Aus alten Zeiten. Graf Kiril Grig. Rasumovsky. Ein Gedenkblatt für den letzten Hetman der Ukraine. Als Manuskrapt gedruckt. Halle a. d. S. 1913.*
13. Мос. В. *Копітар і еп. Ів. Снігурський*. Львів 1918 (гл. ст. 24–25: “Віденський дневничок” о. Ів. Снігурського з 1809 р.).
14. Мос: *На досвітку нової доби*. Львів 1919. (гл. статтю: *При церкві св. Варвари у Відні*).

Музичний Листок (1925/1/листопад), с. 6–10.

До друку приготував *Володимир Пилипович*

